

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

**PODSTATA ČLOVĚKA VE FILOSOFICKÉ
ANTROPOLOGII MAXE SCHELERA**

Vedoucí práce: Mgr. Petr Urban, Ph.D.

Autor práce: Petr Kohout

Studijní program, obor: Humanitní studia, Humanistika

Forma studia: prezenční

Ročník: 3.

2009

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

7. června 2009

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Petrovi Urbanovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1 ŽIVOT A DÍLO MAXE SCHELERA.....	7
2 PĚT POJETÍ ČLOVĚKA.....	10
2.1 Židovsko – křesťanská antropologie	10
2.2 Antropologie homo – sapiens	11
2.3 Antropologie homo – faber	14
2.4 Antropologie „nutné dekadence“	16
2.5 Postulatomní (požadovaný) ateismus odpovědnosti	17
3 ROZDĚLENÍ ŽIVÉHO PO PSYCHICKÉ STRÁNCE.....	19
3.1 Rostliny – pocitové puzení	20
3.2 Zvířata	22
3.2.1 Instinkty	22
3.2.2 Asociační paměť	23
3.3 Člověk	25
4 PODSTATA ČLOVĚKA.....	30
4.1 Duch	30
4.2 Akt ideace	34
4.3 Vznik ducha	36
5 LIDSKÁ PŘIROZENOST.....	39
5.1 Psychofyzická jednota	39
5.2 Protiklad života a ducha	40
ZÁVĚR.....	42
Seznam použité literatury	44
Abstrakt	45
Abstract	46

ÚVOD

Max Scheler patří bezpochyby k nejvýznamnějším evropským myslitelům 20. století. Nejen zřejmé filosofické nadání, ale i enormní úsilí a zapálení mu umožnili proniknout do mnoha oblastí vědy. Věnoval se především filosofii, sociologii a psychologii, ale také například politologii či medicíně. Díky svým nápaditým myšlenkám dal vzniknout několika novým humanitním a společenskovědním disciplínám. Spolu s Helmuthem Plessnerem je Max Scheler považován také za zakladatele moderní filosofické antropologie.

Scheler si uvědomil, že nikdy nebyl názor na to, co to vlastně člověk je, tak nejednotný. Důvodem bylo patrně mnoho způsobů, jak na něho pohlížet. Sám se několika nejvýznamnějšími způsoby zabýval, aby následně vypracoval své vlastní pojetí. Scheler přitom využil své široké oblasti zájmu a pokusil se odpovědět na zásadní otázku, co to vlastně znamená, být člověkem. Snažil se najít nějaký prvek, kterým by člověka definoval a zároveň tak dostatečně vymezil vůči ostatní živé přírodě, tedy zvířatům a rostlinám.

A s tím souvisí i cíl mé práce. Zaměřím se tedy na Schelerovu antropologii a pokusím se ukázat, k jakým závěrům Scheler při svém hledání podstaty člověka dospěl. Zda se mu povedlo najít něco, na čem by mohl být postaven obraz člověka. Co tedy podle něho vlastně znamená být člověkem, co je oním prvkem, který je vlastní pouze člověku a který mu tak může zajistit výsadní místo v rámci přírody. To je tedy hlavním tématem mé práce, jemuž jsou věnovány stěžejní kapitoly pět až sedm.

Ve druhé kapitole bych chtěl prostřednictvím Schelerova života a díla naznačit šířku oblasti zájmu tohoto myslitele. Následně pak ukázat pět pohledů na člověka, jež podle Schelera ovlivnily západní myšlení. Sám Scheler ani jeden z nich nepokládá za svůj, avšak bude zajímavé sledovat, zda přece jen později nebude možno, nalézt v jeho pojetí nějaké společné prvky s některým z oně pětice směrů. Ve čtvrté části se zaměřím na důvody a předpoklady vzniku „moderní“

filosofické antropologie. Po již zmiňované hlavní části se pak v závěru pokusím shrnout všechny poznatky, k nimž jsem ve své práci dospěl.

Má práce se opírá především o knihu Maxe Schelera „Místo člověka v kosmu“, která je spolu s Plessnerovým dílem „Stupně organické přírody a člověk“ považována za základní kámen filosofické antropologie. Z této knihy vychází i nevelké množství sekundární literatury, kterou jsem pro doplnění použil. Pokusil jsem se tedy vybrat a utřídit informace, důležité pro mou práci.

1 ŽIVOT A DÍLO MAXE SCHELERA

V této části bych chtěl přiblížit život tohoto velkého myslitele, stejně jako osoby a události, které formovaly jeho i jeho práci, a které tak měly do určité míry vliv na pestrou oblast jeho zájmu, k níž přistupoval vždy s maximálním úsilím.

Max Scheler se narodil 22. dubna 1874 v Mnichově v zámožné protestantské rodině. Otec, Gottlieb Scheler, pracoval jako správce bavorských královských statků. Matka pak pocházela z mnichovské židovské rodiny, spřízněné s rodinou Feuchtwangerů.

Roku 1894 odmaturoval tehdy dvacetiletý Scheler na gymnáziu a téhož roku započal se svým studiem filosofie. Později se rozhodl studovat také medicínu, ale nakonec dal přednost hlavně filosofii, kterou spolu se sociologií a psychologií studoval postupně na univerzitách v Mnichově, Berlíně a Jeně. Už v roce 1897 promoval u Rudolpha Christopha Euckena v Jeně s prací „Vztahy mezi logickými a etickými principy“. Zde se pak také roku 1899 habilitoval se spisem „Transcendentální a psychologická metoda“. Téhož roku přestoupil Scheler ke katolické víře a oženil se s Amélieí von Dewitz-Krebs.¹

Pro Schelera a jeho myšlení byl významným rok 1901 a jeho první setkání s Edmundem Husserlem. Už tehdy byl ale na Schelerovi patrný vliv R. Euckena. Možná i z tohoto důvodu se nikdy nepovažoval za Husserlova žáka či pokračovatele. Avšak Scheler brzy poté z Jeny odešel, když hlavním důvodem byly neshody mezi Schelerovou manželkou a paní Euckenovou. Vrátil se do Mnichova, kde se přehabilitoval u proslaveného psychologa Theodora Lipsse. Tak začal své mnichovské období, jež se ukázalo být pro jeho práci velmi důležité.² Zde se díky Lippsovým žákům (jakými byli např. Alexander Pfänder či Moritz Geiger), kteří přešli k Husserlově fenomenologii, dostává do kontaktu

---

¹ HODOVSKÝ, I. Život a dílo. In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 14.

² Tamtéž, s. 15.

s novou filosofickou metodou a problematikou. To v něm probouzí jeho nesmírný talent.³

Ale ani v Mnichově Scheler příliš dlouho nevydržel. Prý zde neměl dostatečný klid a podmínky pro svou tvůrčí činnost, jež dosahovala závratných rozměrů. V roce 1912 se rozvedl se svou první manželkou, aby se záhy opět oženil, tentokrát s dcerou německého archeologa Märit Furtwänglerovou.⁴ V roce 1913 opět přesídlil, tentokrát do Berlína, kde působil jako redaktor na volné noze. Díky podpoře svých přátel pak mohl dokončit a vydat první díl svého hlavního etického spisu „*Formalismus v etice a materiální hodnotová etika*“. Během druhého roku války pak tento myslitel vydal soubor statí nazvaný „*O převratu hodnot*“, na němž pracoval v letech 1911-1914.

Roky první světové války znamenají další obrat v Schelerově životě. I jeho totiž na počátku války zasáhlo vlastenecké nadšení. Přihlásil se tedy jako dobrovolník k německé armádě, konkrétně k oddílu válečných vzducholodí. Byl však vyřazen ze zdravotních důvodů, protože trpěl očním astigmatismem. Nemohl válčit, tak se raději věnoval tvůrčí práci. I do ní však promítl své válečné nadšení. V roce 1915 pak vydává poněkud kontroverzní knihu „*Génius války a německá válka*“, ve které se pokouší obhájit postoje a postupy Německa, jež vedly k počátku první světové války.⁵ I Scheler se patrně nechal poněkud strhnout válečnou propagandou, avšak jeho dílo přineslo i spoustu hodnotných a zamyšlení hodných poznatků, co se národnostních rysů tehdejších evropských kultur týče. Ani po válce se pak Scheler zásadně nevyjadřoval ke svému jednostrannému proněmeckému válečnému nadšení, jehož si všimly i německé úřady. Byl dokonce ministerstvem zahraničí pověřen k propagandistické činnosti v Ženevě a později také v Haagu. V roce 1917 vydal ještě jednu válečnou knihu s názvem „*Příčiny německé nenávisti*“, avšak jeho proněmecké nadšení už poněkud opadlo.

---

³ PATOČKA, J. Max Scheler. In SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 8.

⁴ HODOVSKÝ, I. Život a dílo. In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 15.

⁵ Tamtéž, s. 16.

Stejně jako počátek, tak i konec války byl pro Schelera významným obdobím. Rok 1918 byl zlomovým, co se jeho filosofické práce týče. V roce německé porážky byl Max Scheler jmenován ředitelem Institutu sociálních věd a stal se také profesorem filosofie a sociologie v Kolíně nad Rýnem. Toto kolínské období bylo v jeho životě zřejmě nejpłodnější. Scheler neustále přicházel s novými myšlenkami a vizemi, realizoval však pouze zlomek z nich.⁶

V poválečném období se Scheler zabýval otázkou náboženství, konkrétně jeho společenskou a mravní funkcí. Byl to patrně jeho přestup ke katolickému náboženství, na jehož základě vyzvedl křesťanství a položil jej jako vhodnou alternativu masových koncepcí, jako např. marxismu. Po prohrané válce tak volá po solidaritě, vzájemné pomoci a ohleduplnosti. Celkově začíná směřovat Schelerovo úsilí spíše k člověku a soužití mezi lidmi. Ač byl za války horlivý a zapálený, stal se jedním z těch inteligentních Němců, kteří upřednostnili soužití před extremismem.⁷ V posledních letech svého života usilovně pracoval na zpracování problematiky čtyř disciplín: metafyziky, filosofie dějin, sociologie vědění a filosofické antropologie. Sociologii vědění stejně jako novou filosofickou antropologii svým úsilím a svou pozdní filosofií v podstatě zakládá. A právě filosofické antropologii se v této práci budu dále věnovat.⁸

Když Max Scheler umíral, byl právě asi v „nejlepší formě“. Takřka do chvíle své smrti usilovně pracoval, stejně jako po celý svůj život. Díky své pili tak po sobě zanechal práci velkého rozsahu, přestože zemřel již ve svých 54 letech.

---

⁶ HODOVSKÝ, I. Život a dílo. In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 17.

⁷ Tamtéž, s. 18.

⁸ Tamtéž, s. 19.

2 PĚT POJETÍ ČLOVĚKA

Na počátku svého filosoficko-antropologického zkoumání si Scheler všímá, že v evropském myšlení, jež zde můžeme nazvat myšlením západním, existuje několik koncepcí, jak pohlížet na člověka. Jedná se o pět základních antropologických modelů, z nichž některé mají své počátky už v křesťanství či starém Řecku. Jiné se dají považovat za odraz novodobého myšlení. Scheler si všímá nejen změn v sebechápání člověka, ale i vztahu mezi antropologií a historií. Rozdílné smýšlení o počátku, struktuře a existenci člověka totiž přímo ovlivňuje chápání dějin. Vidí tak nutný vztah mezi antropologií a historií, protože, jak říká, každá teorie dějin má v určitém typu antropologie svůj základ.⁹ Nyní bych chtěl již ukázat oněch pět základních pojetí člověka, pět rozdílných antropologií.

2.1 Židovsko – křesťanská antropologie

Židovsko – křesťanskou antropologii vnímá jako vůbec první myšlenku o člověku. Toto pojetí vychází z židovsko – křesťanského myšlenkového okruhu, není tedy produktem filosofie ani vědy, ale resultuje z náboženské víry. Jedná se o výsledek komplexu židovského náboženství, písemných památek, Starého zákona a antických náboženských dějin. V této teorii ještě nedošlo k osvobození antropologie a filosofie dějin od teologie. Stěžejní je zde onen známý mýtus o stvoření člověka. O prvním člověku, o tom, jak lidstvo vzniklo z jednoho lidského páru, o pobytu v ráji, ale také o hříchu a spasení prostřednictvím Bohočlověka, jež má dvě své přirozenosti. V této antropologii pramení také celá řada chápání dějin, jako např. Augustinova Boží obec. Patří sem i Hegelův

---

⁹ MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 40.

výklad dějin.¹⁰ Pokud jde o vliv této antropologie a jí odpovídajících koncepcí dějin na samostatnou vědu a filosofii, je patrně zcela bezvýznamná. Mohlo by se zdát zcela nesmyslné, aby racionální a svobodně myslící člověk podporoval tento starý mýtus. Avšak jak zaostává ve vlivu na vědu, o to větší vliv má tato koncepce na člověka, aniž by to sám tušil. Příčinou jsou patrně historické kořeny a strach zrozený z hříchu. Dědičný hřích, zlomení a bezmocnost zde v lidech přežívaly po celá staletí a ještě dnes podle Schelera dopadají na celé západní lidstvo, a to včetně nevěřících.¹¹ V tomto pojetí, jež má svůj židovsko – křesťanský základ, je člověk jakoby stále uvězněn v paradoxu, ze kterého se nemůže vzpamatovat. Na jednu stranu jakoby vykazoval určitý věrný obraz Boží, avšak na stranu druhou byl zatížen onou vinou. I proto nemůže být řeč o člověku, jako o vládci dějin, tím je podle této teorie pouze a jen Bůh. Dosud se nenašel nikdo, kdo by člověka této úzkosti zbavil.¹²

2.2 Antropologie homo – sapiens

Tato dosud převládající antropologie je podle Schelera vynálezem Řeků, konkrétně jejich městského občanství, objevu pro jejich kulturu tak charakteristického. Jde o ideu člověka jako „homo sapiens“, jak jí poprvé vyjádřili Anaxagoras, Platón a Aristoteles.

V této koncepci jde o to, odlišit zásadním způsobem člověka od zvířete. Vytvořit mu určité výsadní místo, jež by zaujal. Proto zde nejde o to, odlišovat člověka od jemu podobných zvířat po morfologické, fyziologické a psychické

---

¹⁰ MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN. v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*, s. 41.

¹¹ SCHELER M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 125.

¹² MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN. v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 41.

stránce.¹³ Takto by nebylo možné odlišit člověka od zvířete obecně. V této antropologii je ale člověk odlišen od zvířat kvalitativně. Základem je zde myšlenka člověka jako rozumem obdarovaného jsoucná. Člověk je zde pozvednut nad veškerou jinou přírodu, protože je to on, kdo má k dispozici rozum, který náleží pouze jemu a který je neredukovatelný na nějaké základní činitele, které mají k dispozici rostliny a zvířata.¹⁴ Tento rozum, kterým člověk disponuje, mu dává tu schopnost, přesahovat svým myšlením sebe i tento svět. Lidský rozum je jakousi dílčí schopností světového logu, který vytváří tento svět a neustále mění jeho upořádání. Nejedná se o jednorázovou záležitost, nýbrž o jakési věčné hýbání, vznikání i mizení.¹⁵ Je třeba ještě jednou zmínit určité zásady, které se týkají lidského rozumu, tedy toho, co dělá člověka člověkem. První z nich je poznání, že člověk má v sobě něco, čím příroda jako taková nedisponuje. To něco (rozum) je ontologicky nebo principiálně totožné s tím, co formuje a vytváří tento svět. Rozum také dokáže uskutečňovat své ideální obsahy, aniž by k tomu potřeboval smysly a pudové síly, které má se zvířaty společné. A nakonec je třeba říci, že rozum je zde chápán jako něco, co je časově, národnostně i co se společenského postavení týče, neměnné. Zkrátka je pro všechny lidi vždy a všude stejné.¹⁶

Toto pojetí člověka jako rozumového jsoucná ovládlo scénu myšlení po dlouhou dobu. I když prodělalo určité změny, od dob Aristotela, přes Tomáše Akvinského, Descartese, Spinozu, Kanta až po Hegela a jiné, neprodělalo žádnou

---

¹³ SCHELER M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 126.

¹⁴ Tamtéž, s. 127.

¹⁵ MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 42.

¹⁶ SCHELER M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 127.

zásadní změnu. A to i přes značné rozdíly v učeních těchto velikánů.¹⁷ Tato teorie získala na významu i tím, že došlo k jejímu spojení s náboženskou vírou a stala se tak určitým stupněm teologie. Když pak na Západě došlo k uvolnění od teologie, zůstalo toto učení stát samo o sobě jako „homo sapiens“, aby pak v době osvícenství dosáhlo svého vrcholu.

O „trvanlivosti“ tohoto učení vypovídá i to, že pouze jedna z oněch čtyř zásad byla překonána. Podařilo se to Hegelovi a to v bodě principu stability.¹⁸ Novým prvkem, který Hegel přinesl, byla myšlenka, že „...teprve v procesu vznikání dosahuje člověk a zároveň má dosahovat rostoucího vědomí o tom, čím vlastně od věčnosti je co do své ideje: vědomím své svobody, nadřazené pudovosti a přírodě.“¹⁹ Jinak řečeno, to nové a přitom zásadní, co Hegel do tohoto myšlení vnesl, je popření neměnnosti lidského rozumu. Zbylé tři zásady Hegel ponechává, či je spíše dovádí až k panlogismu.²⁰ Jeho učení se totiž stupňuje až tak daleko, že dochází téměř ke shodě mezi božským a lidským rozumem, možná dokonce až k jejich identitě.²¹

Proto ani lidské dějiny v jeho pojetí nejsou jen dějinami lidského ducha, ale i dějinami vývoje božského rozumu. I všichni vůdcové v dějinách jsou vlastně pouze jakýmsi mluvčími světového ducha.²²

---

¹⁷ MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 42.

¹⁸ SCHELER M., *Můj filosofický pohled na svět*, s. 128.

¹⁹ Tamtéž, s. 129.

²⁰ Názor o všeobecnosti a vládě rozumu

²¹ MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 42.

²² SCHELER M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 129.

Toto pojetí člověka je zcela v rozporu s teoriemi, které budou následovat. Antropologie homo sapiens upřednostňuje rozum a všechny pudy a smysly odsouvá do pozadí. A právě další teorie, teorie „homo faber“, dělá přesný opak.

2.3 Antropologie homo – faber

Tato třetí koncepce, jež poznamenala Západ, je základem naturalistického, pozitivistického a později také pragmatického myšlení. Celkově je nazývána antropologií homo faber. Charakteristickým prvkem pro tuto nauku je to, že zásadním způsobem odmítá jakékoliv podstatné rozdíly mezi člověkem a zvířetem. Tím se také v základu odlišuje od předchozí teorie homo sapiens. Řekl bych, že se staví přímo do čisté opozice vůči této teorii. V člověku jsou obsaženy tytéž principy, prvky, síly a zákony, stejně jako u všech zvířat.²³ Člověka je tak vlastně podle této teorie možno považovat za jakési zvláštní zvíře, které se od těch ostatních liší pouze ve stupni uplatnění společných prvků. A to z hlediska fyzického, psychického i poznávacího.²⁴ Člověk je tak vlastně jen pudová bytost, jež se hrdě pyšní svým rozumem a určuje si jakési výsadní místo. Avšak tento „rozum“, zde není chápán jako nějaká metafyzicky nezávislá veličina, nýbrž jen jako síla, kterou lze s úspěchem hledat i u živočichů. Jak už bylo řečeno, člověk disponuje pouze pokročilejším vývojovým stádiem této síly.²⁵ Člověk je tedy jen pudovou bytostí, poněkud vyvinutějším živočichem. To, co jinde dělá člověka člověkem, tedy to, co nazýváme duchem a rozumem, je v této koncepci redukováno pouze na rozvinutí nejvyšších psychických schopností, jakými disponují např. lidoopové. Vůle, myšlenky a např. láska, to jsou pouhé výsledky

---

²³ MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 43.

²⁴ SCHELER M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 131.

²⁵ MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 43.

hry, jež mezi sebou rozehrály naše pudové impulsy. Jedná se o další rozvoj tzv. technické inteligence, jež je třeba chápat nadřazeně instinktům i pouhé asociativní zákonitosti. Díky ní je člověk schopen přizpůsobit se novým netypickým situacím. Snaží se proniknout k věcné struktuře věcí, předjímat a tak i uspokojovat své pudy, ať už druhové či individuální.²⁶

Člověk je tedy v první řadě zvířetem, které svou řečí a jejími pojmy vytváří svět. Zvíře, které umí používat nástroje a které má mozek, který využívá v poněkud větší míře. Tato myšlenka nachází oporu i v názorech mnoha jiných myslitelů, jako např. Schopenhauera, Nietzscheho, Freuda aj.²⁷ Ze všech těchto teoriích o pudech a instinktech lze určit tři následující prapudové síly, stejně jako tři naturalistická chápání dějin, jež z těchto teorií vycházejí:²⁸ 1. rozmnožovací pudy a jejich odvozeniny (pohlavní pudy, rodičovský pud, libido); 2. pudy spojené s růstem a pudy k moci; 3. pudy, sloužící výživě v širším slova smyslu.

Teď tedy trojice pojetí dějin, vycházejících z uvedených pudových systémů. Z rozmnožovacích pudů odvozená teorie chápe jako nezávislou proměnnou všeho dění.

Podle první teorie je jakákoliv změna v dějinách dána kombinováním jedinců, stejně jako změnou v systému rozmnožování a plození.

Druhé pojetí vidí v dějinách především třídní boj a boj o obživu. Jedná se o ekonomickou teorii s jasně marxistickými rysy.

A konečně třetí způsob, jak je možno naturalisticky chápat dějiny. Zde jde především o mocensko – politický boj. Boj o moc mezi státy, ale i v jednotlivých státech samotných, je tou směrovkou, určující další průběh dějin.²⁹

---

²⁶ SCHELER M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 132.

²⁷ Tamtéž, s. 133.

²⁸ Tamtéž, s. 135.

²⁹ Tamtéž, s. 136.

2.4 Antropologie „nutné dekadence“

Je to právě tato teorie, jež vnáší do poměrně klidných vod západní antropologie vzrušení a nesoulad. Scheler ví, že tato idea dosud nebyla uznána. Patrně není lehké, přijít této myšlence tzv. „na chuť“, i přesto, že už prošla kus dějin a zdá se být relativně oprávněnou. Je tomu tak nejspíše už jen z toho důvodu, že pro člověka s sebou nepřináší nic lichotivého. Ba naopak, tato idea o nevyhnutelném úpadku lidstva se jeví dosavadnímu západnímu myšlení přímo děsivě.³⁰

Zásadní rys této teorie je zjevný. U předchozích teorií homo sapiens a homo faber bylo možno pozorovat přece jen nějaký pozitivní vývoj, ať už se týkal rozumu či pudů. Avšak zde je tomu jinak, zde jakoby šel vývoj obráceným směrem. Celé dějiny, celá tisíciletí zde lze chápat jen jako postupný úpadek, postupný proces odumírání, jež je zde předem zanesen do existence člověka. To je novinka, o kterou člověk sám moc nestojí. Scheler chápe, jak skličující může tato myšlenka pro lidi být. Ví ale také, že filosofům, jakým je i on, přísluší, brát tuto myšlenku v úvahu.

V tomto pojetí se musí člověk smířit s tím, že není na konci vývojové linie. Myšlení, jímž se hrdě chlubí mu na slávě nepřidává, je to spíše jakýsi projev pomoci v nouzi. „*Člověk je pouhé, nouzí donucené rozumové jsoucn*o“.³¹

Součástí této antropologie je i myšlenka berlínského lékaře, Paula Alsberga, jež může osvětlit, v čem tento neustále se prohlubující úpadek lidstva spočívá. Alsberg uvádí myšlenku, v níž se člověk, neschopný dalšího vývoje na úrovni orgánů, rozhodl kompenzovat svůj handicap jiným způsobem. Věděl, že už nemůže stačit lépe vybaveným zvířatům, a tak se ve snaze přežít začal upínat více

---

³⁰ MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 44.

³¹ Adhar Mall, Ram, „Studien zur Philosophie von Max Scheler“, s. 45

k nástrojům, nežli k vlastní biologické výbavě. Zdokonalování jeho smyslových orgánů se tak začalo jevit jako zcela zbytečné. Důvodem vyřazení orgánů tak není upřednostnění rozumu, ale pouze kompenzace nedostatků.³²

V souvislosti s touto antropologií se Scheler dostává i do opozice vůči Descartovi a jeho „cogito ergo sum“, jak bude patrné později, není to naposledy.³³ Podle Schelera jsou myšlení a chtění stavy, kdy dochází pouze k tomu, že se u nás neprojevuje instinkt ani pudově podmíněná technická inteligence. Myšlení tak nelze chápat jako něco navíc, naopak spíše jako nedostatek něčeho. A i pokud jde o svobodnou volbu, neví často člověk, co si má počít. Zvíře to naopak ví bezprostředně, a tedy daleko lépe.³⁴

2.5 Postulatorní (požadovaný) ateismus odpovědnosti

Tento pátý způsob, jak pohlížet na člověka, je ještě méně známý, nežli způsob předešlý, k němuž je zároveň v určitém protikladu. Zatímco antropologie nutného úpadku označila člověka za „zvíře nemocné svým duchem“, toto páté pojetí ho vyzvedá až k závratným výšinám. Je zde přejata Nietzscheho „idea nadčlověka“. Její podložení je zde však poněkud racionálnější, na čemž mají zásluhu především Heinrich Dietrich Kerler a Nikolai Hartmann.

V základu jde o ateismus zcela nového druhu, jež je zde pro pohled na člověka podstatný. Scheler ho nazývá „postulatorním“³⁵ ateismem opravdovosti, přísnosti a odpovědnosti“. Dosavadní ateismus viděl v existenci Boha jako takové

---

³² SCHELER M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 139.

³³ viz kapitola 5.1

³⁴ MALL, R. A. Die Steigerung des menschlichen Selbstbewusstsein und die fünf anthropologischen Grundmodelle. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 45.

³⁵ Postulát – požadavek, předpoklad přijímaný bez důkazů

něco žádoucí, avšak nijak prokazatelné.³⁶ Zkrátka ji nebylo možné z chodu světa jakkoliv pojmout. Tedy ani potvrdit, ani vyvrátit. Co se tohoto nového učení týče, může být nějaký základ světa předpokládán, avšak s ohledem na člověka, konkrétně na jeho svobodu a smysl existence, Bůh existovat nesmí.

Vrcholu dosahuje postulatoční ateismus v osobě Nicolaie Hartmanna. Konkrétně v jeho *Etice*, z čehož je patrné, v jakém směru je podle něho ateismus žádoucí. Podle něho totiž pouze ve světě, který je mechanicky nebo neteleologicky (neúčelově) uspořádaný, může existovat osoba, kterou lze skutečně považovat za svobodnou a mravní. Takovou osobu bychom ve světě, který je stvořen Bohem a v němž se božství podílí na řízení budoucnosti, hledali marně. Zde by člověk ztratil ono výsadní postavení. Avšak kauzální determinace a mechanicismus mu umožňují najít jakýsi řád, který posléze může převést ve skutečnost. Člověk se tak v tomto případě nemusí vzdát svých suverénních a odpovědných rozhodnutí.³⁷

Je tedy patrné, že tento druh ateismu, který nazýváme postulatočním, klade důraz na zvýšení svobody, suverenity a odpovědnosti člověka.³⁸ „*Popírání Boha, které si s touto antropologií vykračuje, nezpůsobí nijak odlehčení zodpovědnosti, nýbrž spíše možné vnější stupňování zodpovědnosti a suverenity.*“³⁹

Co se pojetí dějin ve světle této antropologie týče, jedná se spíše o líčení vrcholných postav, hrdinů a géníů z lidského rodu.⁴⁰

---

³⁶ SCHELER M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 147.

³⁷ Tamtéž, s. 148.

³⁸ Tamtéž, s. 149.

³⁹ MALL, R. A. Die Stufen des Lebendigen. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 47.

⁴⁰ SCHELER M. *Můj filosofický pohled na svět*, s. 150.

3 ROZDĚLENÍ ŽIVÉHO PO PSYCHICKÉ STRÁNCE

V minulé části bylo patrné, jak rozmanité pohledy na člověka mohou být. Z jak rozmanitých směrů je možno k člověku přistupovat. Scheler poukazuje na to, že antropologie může být přírodovědecká, filosofická a teologická. Zároveň dochází k nárůstu počtu speciálních věd, které mají člověka jako svůj předmět. Tyto disciplíny spolu ale nespolupracují, takže dosáhnout nějakého jednotného pohledu na člověka není možné. Podle Schelera tak podstatu člověka spíše zastíňují, nežli odkrývají. Ve světle tohoto si Scheler uvědomil, že nastalo období, kdy člověk vlastně vůbec neví, co člověk je. To bylo pro něho hlavním impulsem k vytvoření moderní filosofické antropologie na nejširším základě. Pokouší se u člověka najít něco specifického, co by umožnilo jeho vymezení vůči rostlinám a zvířatům, tedy ostatní živé přírodě.⁴¹

V souvislosti s tímto je třeba si uvědomit, že existují dva způsoby, jak nahlížet na člověka jako pojem. Podle Schelera je přímo nutné, brát toto při hledání specifika člověka v úvahu.

Zprvé můžeme tento pojem chápat jen jako součást složitějšího systému rodů a druhů obratlovců a savců. Zde je člověk jen součástí živočišné říše. I pokud bychom člověka považovali, tak jako Linné, za vrchol jakési pomyslné pyramidy, pořád by byl přece jen její součástí, ničím zas až tak výjimečným.

Druhým způsob naopak bere pojem člověka jako něco specifického, jako něco, co se rozchází s pojmem zvíře. Můžeme ho dokonce nazvat jako zvířeti protikladným. A právě toto druhé pojetí je to, kterým se Scheler rozhodl zabývat. Pokouší se zjistit, zda je opravdu možno chápat člověka jako něco zvláštního

---

⁴¹ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. s. 44.

vzhledem k zvířeti. A pokud ano, tak co je tím prvkem, jež mu zajišťuje toto výsadní místo, čím se tak podstatně liší člověk od zvířete.⁴²

Aby Scheler ukázal výsadní místo člověka, bere v úvahu celý organický svět, celý systém živého. Ukazuje, že je v něm několik stupňů. Při jejich určení při tom vychází z dosavadních poznatků vědy, co se odstupňování psychické stránky týče. Pod touto psychickou stránkou jsou myšleny schopnosti jako vlastní pohyb, seberození, niternost a pojetí sebe sama. Toto jsou kritéria, podle nichž je možno rozdělit „živou“ přírodu na několik skupin. Přitom budu brát ohled na nejvyšší stupeň, jímž daná skupina po duševní stránce disponuje. Předtím je třeba ještě dodat, že základem anorganických těles, jako jsou například kameny, jsou podle Schelera silová centra a pole. U těchto těles není možné v žádném případě hovořit o nějaké niternosti, proto se těmito mimovědomými tělesy nebudeme již dále zabývat.⁴³

3.1 Rostliny – pocitové puzení

U rostliny můžeme pozorovat tendenci směřovat směrem ke světlu. To je možné díky jakési nevědomé touze.⁴⁴ U rostliny ještě není oddělen pocit a pud. Scheler tak nazývá tento stupeň pocitovým puzením. Pocity puzení můžeme u rostliny pozorovat v případě růstu a rozmnožování.

Rostlina se může jevit jako něco, čemu zcela chybí jakýkoliv vnitřní stav. To je dáno ale pouze pomalostí životních pochodů. To, o čem ale podle Schelera nemůžeme v souvislosti s rostlinou hovořit, je počitek a vědomí. To mu umožňuje jeho názor, že počitek a vědomí nejsou základními prvky psychična.⁴⁵ Stejně tak

---

⁴² SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 45

⁴³ Tamtéž, s. 46.

⁴⁴ MALL, R. A. Die Stufen des Lebendigen. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 48.

⁴⁵ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 46.

rostlina nemá smyslové orgány, nijak nereaguje na určité části ve svém okolí a na jejich kvality. Reaguje pouze, jak už jsem zmínil, na intenzitu slunečních paprsků, což je ale pouze důsledek pocitového puzení. I pokud jde patrně o nejjobecnější počitek, totiž o zpětnou informaci o aktuálním stavu vlastních orgánů a následnou změnu pohybu, nemůžeme v souvislosti s rostlinami o počitcích hovořit.⁴⁶ Stejně tak rostlině chybí asociace, podmíněné reflexy, nervový systém a schopnost učit se, jež mají i nejjednodušší zvířata.

Charakteristickým rysem vegetativního způsobu života rostliny je i to, že se jí naprosto nedostává jakékoliv zpětné vazby, zpětné informace, jež by informovala centrum o aktuálním stavu orgánů. Chybí zde jakékoliv obrácení života do sebe, jak říká Scheler. Rostlina zkrátka nemá možnost jakési reflexe, nemá vědomí. Není schopna utrpení, což je znak provázející vědomí. Stejně tak jí chybí jakákoliv schopnost cokoliv sdělovat.⁴⁷

U rostliny lze tedy hovořit o životě ve smyslu pocitového puzení. Celý rostlinný život je ovlivňován pouze jakousi hnací silou, která směřuje svůj zájem pouze k rozmnožování a růstu. Rostlina má spoustu nedostatků, avšak všechny ty schopnosti, jimiž disponují zvířata, ona zkrátka nepotřebuje. Potravu si připravuje sama z všudypřítomného organického materiálu a rozmnožování je u ní pasivní záležitostí. K ničemu jinému pak v životě nesměřuje.⁴⁸

Rostliny tedy disponují prvním stupněm niterní stránky života, avšak není to tak, že by ho měly pouze ony. Tento stupeň tvoří základ všeho živého, včetně člověka. Ve vyšších stupních se k tomu ale přidává ještě něco navíc.⁴⁹

---

⁴⁶ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 47.

⁴⁷ Tamtéž, s. 48.

⁴⁸ Tamtéž, s. 47.

⁴⁹ MALL, R. A. Die Stufen des Lebendigen. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 49.

3.2 Zvířata

3.2.1 Instinkty

Druhým stupněm duševního života jsou instinkty. A jsou to právě zvířata, pro než jsou tak charakteristické. A jelikož si i Scheler uvědomuje možnou nejasnost tohoto pojmu, budu se nejdříve zabývat tím, co to vlastně instinkty v jeho pojetí jsou.⁵⁰

Nejdříve je důležité zmínit předpoklad, s nímž Scheler pracuje. S poukazem na chybu behavioristů považuje každé chování za projev vnitřních stavů. Za chování, o němž můžeme říci, že je instinktivní, pak považuje takové chování, jež má nějaký účel a smysl, zkrátka je prospěšné danému jedinci nebo jiným. Důležitým prvkem je i jakýsi řád, rytmus. Z chování zvířat je také patrné, že instinktivní chování může směřovat i k okamžikům budoucím, takže nemusí být zacíleno pouze na nějaký bezprostřední užitek.⁵¹ Uplatňuje se totiž v okamžicích, jež lze považovat za významné v kontextu celého druhu. Instinkty nelze považovat za nějakou individuální záležitost, ale za záležitost celého daného druhu, jemuž prospívají. Není je tedy možné považovat za nějakou speciální reakci na okolní prostředí, protože to se u jednotlivých jedinců může lišit. Avšak určitá struktura okolí musí být zachována.

Jelikož jsme řekli, že se instinkty týkají každého příslušníka daného druhu, je patrné, že jsou něčím dědičným, něčím, s čím se každý člen rodí.⁵² Po narození tak už danými instinkty disponuje, avšak k jejich využití může dojít až mnohem později, během určité fáze života jedince. Samotný instinkt nezávisí na počtu provedení, určité chování je tu již od počátku. Avšak co se efektivity daného

---

⁵⁰ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 50.

⁵¹ Tamtéž, s. 51.

⁵² MALL, R. A. Die Stufen des Lebendigen. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 49.

chování týče, je zde možnost určitého zdokonalení díky zkušenostem a učení. Jsou možné určité variace, ale základ zůstává pořád stejný.⁵³

Pokud jde o to, co dané instinktivní chování spouští, pak je třeba říci, že jsou to smysly, jimž tato funkce přísluší. Průběh je asi takový: určitý podnět vyvolá u subjektu počitek, jež spouští celý mechanismus chování. Různé smysly, či spíše příslušné počitky pak také mohou vyvolat stejné instinktivní chování, např. zrak a čich. Co se smyslů a paměti týče, jsou počitky a myšlenky spojené s instinkty nadřazené těm ostatním.⁵⁴

Instinkty není možné považovat za způsoby chování, které spočívají na návyku, za asociace a podmíněné reflexy.⁵⁵ Nejedná se o zautomatizované rozumové jednání. Scheler to dokládá příkladem s členovci, kteří mají velmi rozvinuté instinkty, ale o inteligentním chování v souvislosti s nimi lze jen sotva hovořit.⁵⁶

Instinkty jsou nepochybně primitivnější, než třetí psychická forma, tedy tzv. asociativní paměť.

3.2.2 Asociační paměť

Je známo, že se zvířata, ale i lidé, snaží opakovat takové pohyby a způsoby chování, jež mají za následek něco příjemného. Tak se v určitém chování cvičí nebo získávají zcela nové návyky. Dochází tak k propojení mezi určitou událostí a nějakým následkem, k sebedrezůře daného jedince. Tyto asociace a podmíněné reflexy pak patří ke schopnosti, jež nazýváme asociační pamětí. Tedy k třetímu psychickému stupni.

---

⁵³ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 52.

⁵⁴ Tamtéž, s. 53.

⁵⁵ Tamtéž, s. 54.

⁵⁶ Tamtéž, s. 55.

Takovouto schopnost můžeme nalézt u zvířat a lidí, avšak rostlinám ji přisoudit nemůžeme. Je jí totiž možné přisoudit pouze té živé bytosti, u které dochází k určité změně, co se jejího chování týče. Tedy když dochází k prospěšné změně jejího druhově typického chování. K tomu je ale nutné své jednání určitým způsobem vnímat.⁵⁷ Pokud jde o rostliny, těm chybí jakási zpětná vazba, zpětné hlášení o činnosti orgánů. Proto u nich není nikterak možné hovořit o zdokonalení daného subjektu.

Jako o základu asociační paměti je pak možné hovořit o tzv. podmíněném reflexu, jak ho představil I. P. Pavlov ve svém známém pokusu se psy. Jedná se vlastně o jakési spojení dvou událostí, kdy po čase může dojít na základě první události k určité změně chování, aniž by k tomu byl adekvátní podnět.⁵⁸

Právě asociační paměti může být živočich vděčný za to, že se u něho vyvine zvyk, který mu dále bude pomáhat usnadnit si život.⁵⁹ U takového živočicha dochází k postupné mechanizaci jeho života. Vytváří se určité mechanismy chování, na nichž se jedince stává čím dál více závislý. Scheler např. uvádí trefný příklad, kdy staří lidé jsou prakticky otroky svých zvyků, jak říká.⁶⁰ Při mechanizaci života také zároveň dochází k postupnému osvobození se od instinktů, tedy od jakési druhové svázanosti. Jedinec se jakoby individualizuje a nachází možnosti, jak se postavit k novým situacím, které nejsou pro jeho druh typické.

Tímto „osvobozením“ se od druhu se dostává jedinci větší volnosti, jež posouvá hranice jeho možností. Spolu s tím je pak ale také možno pozorovat určitou nenasytnost a chtíč. Dané chování ztrácí svou biologickou funkci a stává se spíše jen zdrojem potěšení. Sexuální chování u lidí a některých zvířat je toho

---

⁵⁷ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 56.

⁵⁸ Tamtéž, s. 57.

⁵⁹ MALL, R. A. Die Stufen des Lebendigen. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 49.

⁶⁰ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 58.

ideálním příkladem. Je to právě člověk, u koho dochází k nejzřetelnějšímu oddělení slasti od funkčního instinktivního chování.

Tento třetí stupeň, tedy asociační paměť je možno nalézt u všech zvířat. Avšak pokud jde o jeho roli v životě jednotlivých druhů, tam je možno nalézt poměrně velké rozdíly. U typicky instinktivních zvířat, jakými jsou například členovci, je její činnost minimální. Nejvýrazněji se naproti tomu projevuje u zvířat s více plastickou organizací, jež umožňuje pestrou škálu kombinací jednání a pohybů. U člověka, jak už bylo dříve řečeno, nabývá princip asociace největšího rozsahu. Z toho vyplývá i jeho honba za slastí.⁶¹ Avšak moudrá příroda dala člověku i něco, čím může tuto svou nebezpečnou schopnost korigovat. To něco, čím člověk disponuje, je čtvrtá a poslední forma podstaty psychického života.

3.3 Člověk

Jak již bylo řečeno, člověk disponuje i nejvyšším stupněm psychické stránky života, praktickou inteligencí. To mu dává novou schopnost, schopnost volby a výběru, schopnost, která znamená již něco více, než pouhé pudy. S ní je spojeno také tzv. „inteligentní chování.“⁶² *„Živá bytost se chová „inteligentně“, jestliže v nových situacích, druhově a individuálně netypických, aby vyřešila úkol určený pudem, uskutečňuje bez zkušebních pokusů nebo vždy dalších nových pokusů smysluplné chování – ať „chytré“, ať mijejíci se cílem, ale zřetelně o něco usilující, tj. „pošetilé“ („pošetilý“ může být jen ten, kdo je inteligentní), a to náhle, a především nezávisle na počtu předem učiněných pokusů.“*⁶³

V souvislosti s touto inteligencí můžeme hovořit o jejích dvou typech. Můžeme ji nazvat inteligencí praktickou, a to v případě, je-li jejích možností

---

⁶¹ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 60.

⁶² Tamtéž, s. 61.

⁶³ Tamtéž, s. 61.

využito za účelem uspokojení nějaké pudové potřeby. V tomto případě pudy určují konečný cíl a smysl jednání.⁶⁴ O této inteligenci hovoříme jako o „organicky vázané“.⁶⁵ Avšak inteligence může být u člověka využita i za účelem vznešenějších cílů, cílů tzv. duchovních. V tomto případě se pak naplno projevuje její nadřazenost ostatním psychickým stupňům, o nichž již byla řeč.⁶⁶

Rozdíl oproti předcházejícímu stupni, asociační paměti, spočívá v tom, že umožňuje uskutečňovat určitý typ chování v zcela nových a jedinečných situacích, bez nějaké předcházející zkušenosti s nimi. Naproti tomu s asociační pamětí je spojen princip pokus-omyl. Dochází k určitému vývoji chování na základě minulých způsobů jednání.

Pokud jde o to, co to vlastně praktická inteligence je, v čem spočívá, bude asi nejlepší uvést přímo Schelerovu definici: *„Z psychické stránky můžeme inteligenci definovat jako náhle se vynořující nahlédnutí předmětného a hodnotového obsahu okolí, jenž není přímo dán vněmově ani nebyl vnímán předtím, tzn. který bychom si z paměti nemohli vybavit. Kladně vyjádřeno: jako „nahlédnutí“ do předmětného obsahu (podle jeho jsoucnosti a nahodilé takovosti) pomocí soustavy vztahů, jejíž základy jsou zčásti obsaženy ve zkušenosti a zčásti jsou doplňovány v představě, např. na určitém stupni optického nazírání“.*⁶⁷ Je patrné, že v tomto procesu myšlení nejde o nějaké nalézání již objeveného, ale o tvorbu a předjímání něčeho zcela nového, něčeho, s čím nemáme dosud žádnou zkušenost. Jedná se o jakési procitnutí v okamžiku, o náhlé pochopení. Toto náhlé prohlédnutí bývá také označováno jako tzv. „aha efekt“.

Avšak tato schopnost zřejmě nenáleží pouze člověku, ale do jisté míry i zvířatům. V této souvislosti je nutné zmínit jméno německého psychologa Wolfganga Köhlera, z jehož pokusů Scheler do jisté míry vycházel. Podle Köhlera

---

⁶⁴ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 62.

⁶⁵ Tamtéž, s. 61.

⁶⁶ Tamtéž, s. 62.

⁶⁷ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Praha: Academia, 1968. s. 62.

jsou také zvířata, tedy minimálně některá, schopna inteligentního chování. I zvířata jsou schopna náhlého pochopení předmětných vztahů, co se okolního prostředí týče. Dokáží si nalézt vhodné prostředky k tomu, aby dosáhla vytouženého cíle, určeného pudy.⁶⁸ Jeho pokusy se šimpanzy, které dlouhá léta prováděl, to jen potvrzují. Slavný je především jeho pokus se šimpanzem Sultánem, který spojením dvou tyčí dosáhl na banány, umístěnými mimo jeho klec.⁶⁹ Na základě těchto pokusů připisuje Köhler zvířatům alespoň nejjednodušší inteligentní jednání. Podstatné je, že se Scheler s tímto jeho názorem plně ztotožňuje. „Podle mého názoru pokusy jasně prokazují, že ne všechny výkony zvířat lze odvozovat z instinktů a k tomu přístupujících asociačních pochodů (z komponent v paměti existujících spojení představ) a že v několika případech jde naopak o pravé inteligentní jednání.“⁷⁰

I Scheler si všimá skutečnosti, že spatří-li zvíře potravu, dostávají pro něho věci okolo zcela nový charakter. Zvíře si začíná uvědomovat vztahy a tyto věci, kterých by si za jiných okolností ani nevšimlo, získávají zcela novou hodnotu a význam.⁷¹ A sice význam ve smyslu nástroje, prostředku. Zvíře si je náhle vědomo funkčnosti určitého předmětu a dokáže si tak vybrat vhodnou věc, jež mu v dané chvíli poslouží jako nástroj na cestě k cíli. A právě toto není možné dávat pouze do souvislosti s instinkty a návyky, ale je to pravá inteligence, která za tím vším stojí. Že se jedná o inteligenci, prokazuje i to, že schopnost tohoto chování se u zvířat značně liší.

Proto není možné pohlížet na chování zvířat pouze jako na projevy instinktů a asociační paměti. Zvíře je podle všeho schopno jednání na základě volby.⁷²

---

⁶⁸ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 62.

⁶⁹ NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 327.

⁷⁰ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Praha: Academia, 1968. s. 63.

⁷¹ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 63.

⁷² Tamtéž, s. 64.

Je patrné, že zjištění přítomnosti inteligence u zvířat vede k jedné podstatné otázce, čehož si je Scheler dobře vědom. Existuje-li nějaký podstatný rozdíl mezi člověkem a zvířetem. Inteligenci již není možno považovat za prvek, který by člověku zajišťoval nějaké zvláštní postavení. Rozdíl mezi člověkem a zvířetem v kontextu praktické inteligence je spíše jen kvantitativní, nežli kvalitativní.

Někteří toto uznávají s tím, že mezi člověkem a zvířetem žádný skutečný rozdíl není. Stoupenci tohoto tvrzení jsou např. Darwin a Wolfgang Köhler. Lze je tak v určitém smyslu považovat za stoupence teorie „homo-faber“. Jiní zase vidí rozdíl tam, kde podle Schelera žádný rozdíl není.⁷³ Sám Scheler se staví negativně k obou pojetím. Je ale přesvědčen o výjimečném postavení člověka, a tak dále hledá princip, jímž by si člověk toto místo získal.⁷⁴ Scheler považuje za podstatu člověk cosi, co inteligenci a schopnost volby dalece přesahuje, a to i v jejich nejvyšší podobě.⁷⁵

Je tedy zjevné, že co se psychické stránky týče, existují mezi lidmi, zvířaty a rostlinami patrné rozdíly. Nicméně je třeba říci, že Scheler tyto rozdíly nepovažuje za dostatečné k tomu, aby s jejich pomocí mohl vymezit člověka vůči zbylé přírodě. Pro každý stupeň živého je charakteristický určitý způsob života. Čím vyšší je tento stupeň, tím menší je jeho závislost na pudové výbavě. Naopak o to větší je jeho kreativita, volnost a schopnost řešit druhově nestandardní situace. Každý stupeň živého v přírodě také disponuje schopnostmi, jako stupně jemu podřazené. To znamená, že v člověku můžeme najít i typicky zvířecí rysy, i když se u něho neprojevují v takové míře a nejsou tak pro něho typické. Zjištění, že i zvíře je schopno inteligentního chování pak vede k zjištění, že žádný stupeň živého nedisponuje schopnostmi, které bychom alespoň do určité míry nemohli pozorovat u stupně jiného. Jedná se pouze o rozdíly v míře dokonalosti. Proto

---

⁷³ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 65.

⁷⁴ MALL, R. A. Die Stufen des Lebendigen. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 50.

⁷⁵ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 66.

zkoumání psychické stránky podle Schelera neprodukuje adekvátní výsledky k tomu, abychom mohli určit podstatu člověka.

4 PODSTATA ČLOVĚKA

Jak už bylo řečeno, žádný stupeň psychického života není u člověka natolik výjimečným, aby mu byl schopen zajistit pevné výsadní postavení vůči ostatní živé přírodě, zejména pak vzhledem k některým zvířatům. Nyní bych chtěl ukázat princip, který podle Schelera má tu moc. Princip, v němž Scheler nachází svůj cíl při hledání výjimečného postavení člověka, a sice ducha. Prostřednictvím teorie o vlastnictví ducha člověkem tak vlastně v jistém smyslu zastává tezi antropologie homo-sapiens.

4.1 Duch

Tím, co činí člověka člověkem, je tedy duch, na něhož nemá být pohlíženo jako na výsledek nějaké evoluce. Rozhodně podle Schelera není možné dávat ho do souvislosti s jakýmkoliv stupněm psychické stránky života. Duch rozhodně není produktem přírodně-biologické evoluce.⁷⁶ Jedná se o zcela nový prvek, jak bude patrné později, zcela nezávislý na životě. Naopak, život je spíše jeho projevem. Ducha je možno vztahovat pouze k základu věcí samých. Duch jako takový zahrnuje pestrou škálu aktů.⁷⁷

„Již Řekové zdůrazňovali tento princip a nazývali jej rozum. Zvolíme pro ono X raději obsáhlejší označení, slovo, které spoluzahrnuje pojem „rozum“, avšak zároveň mimo „myšlení v idejích“ i určitý druh „nazírání“, a to nazírání prafenoménů nebo podstatných obsahů, dále určitou třídu volních a emotivních aktů, jako je dobrota, láska, lítost, úcta, duchovní úžas, blaženství a zoufalství,

---

⁷⁶ MALL, R. A. Der Weltgrund als Ort der anthropologischen Verankerung. In ALEMANN. v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 51.

⁷⁷ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 66.

svobodné rozhodování: - slovo „duch“. Avšak centrum aktů, v němž se duch projevuje v konečných sférách bytí, označujeme jako „osobu“, ...“⁷⁸

Veškeré jednání zvířat vychází vždy z fyziologické uzpůsobenosti jejich nervové soustavy, již náleží instinkty, pudové podněty a smyslové vjemy. Je zde tedy patrná jistá závislost na jejich fyziologicko-psychologické uzpůsobenosti. Okolí zvířat je přiměřené jednotě pudů a smyslů. Zvíře si zkrátka vystačí se svým okolím, jež je schopno určitým způsobem pozorovat.⁷⁹ „Řekl bych, že zvíře příliš podstatně lpí na životní skutečnosti, která odpovídá jeho organickým stavům, a je do ní příliš podstatně ponořeno, než aby ji „předmětně“ postihlo.“⁸⁰ Zvíře už má na rozdíl od rostliny nějaké vědomí, ale oproti člověku mu chybí „sebevědomí“. „Zvíře slyší a vidí, ale aniž ví, že slyší a vidí“⁸¹

Naproti tomu člověk je schopen svobodného jednání, nezávislého na fyzické stránce. Lze jej již považovat za duchovní bytost, otevřenou světu, jež není omezována smysly a pudy. Člověk je schopen otevřenosti k světu natolik, že se dokáže jakoby odpoutat od okolního prostředí a svůj obzor neomezeně rozšiřovat. Může se také vztahovat ke skutečnosti jakožto k jiným věcem, ale stejně tak dobře i k sobě samému.⁸² Dostává se mu totiž jakési zpětné, reflexní informace o sobě samém. Člověk může uchopit sám sebe jako předmět, zpředmětnit své fyzické i psychické projevy. Má tedy onu zvláštní schopnost sebevědomí, která zvířeti chybí.⁸³ Zvíře si je vědomo pouze těch prvků ve své blízkosti, které ho nějakým způsobem buďto přitahují nebo naopak odpuzují. Nemá také dostatek vůle na to, aby těmto pudovým impulsům stabilně odolávalo.

---

⁷⁸ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Praha: Academia, 1968. s. 66.

⁷⁹ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 67.

⁸⁰ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Praha: Academia, 1968. s. 69.

⁸¹ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Praha: Academia, 1968. s. 69.

⁸² SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 67.

⁸³ Tamtéž, s. 69.

Pouze člověk tedy disponuje sebevědomím, schopností uchopit sebe sama jako předmět. A to i se svou psychikou a schopností pohybu. Díky této schopnosti má člověk i určité zvláštnosti.

Takovou zvláštností je i schopnost centralizace vnímání okolí. Člověk je na rozdíl od zvířete schopen určitým způsobem skloubit jednotlivé vjemy svého okolí. O co se jedná je dobře patrné na Schelerově příkladu s pavoukem. Když pavouk ucítí škrubnutí sítě způsobené mouchou v ní chycenou zaútočí. Avšak uvidí-li mouchu bez předchozího hmatového podnětu, uteče. Každý vjem má pro něho totiž zcela jinou podstatu. Pavouk není schopen naložit s rozdílně získanými informacemi a zařadit tak mouchu v obou případech do stejné kategorie. Jednou pro něho znamená potravu, jindy zase potencionální hrozbu. Zvíře patrně postrádá centrum, kde by zpracovalo na identický základ to co vidí, slyší atd.⁸⁴

S absencí sebecentralizace souvisí i skutečnost, že zvíře není schopno, vytvořit si nějaký trvalý obraz svého okolí. Prostředí, ve kterém se nachází jakoby znovu objevuje, i když by se pro něho nemělo jednat o nic nového. Své okolí vnímá v závislosti na bezprostřední přítomnosti. *„Pes může žít léta v jedné zahradě a na každém místě zahrady mohl být už mnohokrát – přesto si nemůže nikdy udělat celkový obraz o této zahradě, o uspořádání stromů, keřů atd., jež je nezávislé na umístění jeho těla, ať je zahrada velká či malá.“*⁸⁵ Právě neschopnost nakládat samo se sebou a svými pohyby jako s předmětem a kalkulovat tak se sebou proměnlivě v rámci okolního prostředí způsobuje, že zvíře není schopno vyladit si nějaký trvalý obraz prostoru, v němž se pohybuje.

Naproti tomu u člověka je možno stále pozorovat určité povědomí o tom, co je kolem. A to i v případě, není-li okolní prostor opticky dostupný. Důvodem je skutečnost, že člověk dovede nakládat se sebou a se svým tělem jako s věcí, jejíž postavení v prostoru je více méně náhodné. Všimá si také příčinných vztahů mezi

---

⁸⁴ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 70.

⁸⁵ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Praha: Academia, 1968. s. 73.

sebou a jinými věcmi, což mu dopomáhá k postupnému zisku obrazu světa.⁸⁶
„Jedině člověk – pokud je osobou – je schopen povznést se sám nad sebe – jako živou bytost – a z jednoho centra, jakoby mimo časoprostorový svět, učinit vše, mezi jiným i sebe sama, předmětem svého poznání.“⁸⁷

Člověk se tak od zvířat odlišuje tím, že má centrum, které mu dovoluje poznávat vše, i sama sebe. Avšak je to právě ono centrum ducha, jež nazýváme osobou, co leží mimo tento svět. Je také jediným bytím, u něhož není možné zpředmětnění. Jeho bytí spočívá ve výkonu jemu příslušných aktů a duchovní akty jako takové není možné zpředmětnit. Stejně jako vlastní osoba, tak i osoby cizí zpředmětnění nepodléhají.⁸⁸

Podle Schelera existuje také v tomto světě jakýsi řád idejí. Přepokládá zároveň, že tyto ideje nejsou před, ani v, ani po věcech, ale jsou neustále vytvářeny. A my výkonem svých aktů pouze neobjevujeme, nýbrž se přímo podílíme na spoluvytváření idejí a hodnot věčného řádu.⁸⁹ V této souvislosti je tedy možno považovat ducha za součást něčeho vyššího a věčného. Duch je tak v Schelerově podání vlastně atributem boha. Člověk tak má v sobě cosi božského, což může působit poněkud fantasticky.⁹⁰ I zde je patrná souvislost s antropologií homo-sapiens.⁹¹ „Výjimečné postavení člověka vidí Scheler v tomto metafyzickém vztahu k základu světa, k transcedenci.“⁹²

Je tedy patrné, že v podobě ducha, konkrétně v jeho aktech, našel Scheler konečně princip, jímž by člověka dostatečně vymezil vůči ostatní „živé“ přírodě.

---

⁸⁶ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 73.

⁸⁷ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Praha: Academia, 1968. s. 74.

⁸⁸ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 74-75.

⁸⁹ Tamtéž, s. 75.

⁹⁰ HAMMER, F. *Theonome Anthropologie?*, s. 97.

⁹¹ Viz. kapitola 2.2

⁹² MALL, R. A. Der Weltgrund als Ort der anthropologischen Verankerung. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. Universität zu Köln. München: 1994. s. 50.

K ještě lepšímu ujasnění ducha se pak zaměřuje na zvláštní duchovní akt, akt ideace.

4.2 Akt ideace

V této části se tedy budu zabývat tzv. aktem ideace, jelikož je to právě akt ideace, v čem se podle Schelera ukazuje výjimečnost ducha nejzřetelněji. Nejdříve je asi třeba říci, že existují dva způsoby, jak reagovat na to, co vnímáme. Dva způsoby, jimiž se následně můžeme ptát a dobírat se odpovědi.

První způsob souvisí s činností technické inteligence. Ptáme se po příčinách daného vjemu a srovnáváme ho s jinými. A to vše činíme z nějakých praktických důvodů.⁹³ Scheler uvádí výstižný příklad s bolestí, kdy se ptáme po bolesti, po jejích příčinách. A to z toho důvodu, abychom ji mohli snadněji odstranit. Takovéto zjišťování přísluší tzv. pozitivním vědám, jakými jsou například medicína, fyziologie aj., které člověk využívá k svému přežití.⁹⁴

Nicméně lidé si pokládají i takové otázky, které by si ani nutně pokládat nemuseli. Jedná se o otázky, jež nemají žádnou praktickou motivaci, člověk by přežil i bez odpovědí na ně. Jedná se o spíše o jakési vnitřní úsilí člověka, najít smysl toho, co vidí a co prožívá.⁹⁵ Vrátím-li se k příkladu s bolestí, pak v tomto případě by se otázka týkala spíše toho, co to vlastně bolest jako taková je. Člověk je schopen určitým způsobem postihnout smysl, podstatu a uspořádání světa, a to nezávisle na počtu pozorování a hypoteticko-induktivně získaných poznacích, pocházejících od inteligence. A právě tato schopnost je vlastně to, co nazýváme ideací nebo aktem ideace. Vědění získané prostřednictvím aktu ideace je pak

---

⁹³ MALL, R. A. Geist, Person und Ideierung. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 54.

⁹⁴ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 76.

⁹⁵ MALL, R. A. Geist, Person und Ideierung. In ALEMANN, v. H. et. al. *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. s. 54.

podle Schelera platné v nekonečné všeobecnosti, o všech možných věcech, které mají tuto podstatu. Tyto poznatky jsou zcela nezávislé na smyslech a nutno dodat, že zvířata jich nejsou schopna právě proto, že jsou příliš vázána na vnímané věci.⁹⁶

Ač je akt ideace zcela nezávislý na smyslech, poznatky, které jsou díky němu získané, se uplatňují i v pozitivních vědách. Tyto poznatky v mají v těchto vědách dokonce charakter nejvyšších předpokladů, a to i přesto, že jsou tyto vědy orientovány spíše na smyslové vnímání.

Jedině člověk má tu schopnost oddělit podstatu věci od toho, co jako věc vnímá, co existuje. Lze ovšem jít ještě hlouběji a Scheler tak činí. K lepšímu pochopení podstaty člověka tak ještě rozebírá samotný akt ideace, zaměřuje se na to, jak funguje.⁹⁷

Už bylo řečeno, že akt ideace umožňuje určité oddělení od skutečnosti, což je velmi důležité. Ale proč? Se skutečností je totiž podle Schelera vždy spojena určitá nahodilost, něco, co zkresluje podstatu věci jako takové. Něco, co k dané věci přidáváme my tím, jak ji vnímáme smysly v prostoru a čase. Proto jediná možnost jak nazřít podstatu věci je odvrátit se zcela od skutečnosti a smyslového obsahu. Jedině tak je možno nahlédnout podstatu věcí, jakési pravzory, jež jsou ve skutečnosti zamlženy smysly. Nabízí se ale otázka, odkud toto skutečné poznání čerpá. Podle Schelera je tím zdrojem samotná duše, která se tak vlastně obrací sama k sobě. Scheler to srovnává s Platónovým poznáním idejí⁹⁸ na základě odvržení smyslů a s Husserlovou fenomenologickou redukcí, kdy u věcí dochází k uzávorkování a oddělení oblasti nahodilostí. Jedná se o jakýsi proces postupného redukování, až zůstane pouhé jádro věci, to, co jí dělá tím, čím je.

---

⁹⁶ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 76.

⁹⁷ Tamtéž, s. 77.

⁹⁸ Platónovy ideje: věčné a neměnné formy věci, na nichž mají podíl smyslové věci. Svět idejí stojí v protikladu ke světu materiálnímu. viz. DUROZOI, G. ; ROUSSEL, A. *Filosofický slovník*. Ewa edition. Praha: 1994. s. 122.

Všechny perceptivní akty, jako např. vnímání a vzpomínky, nám tedy podle Schelera ukazují věci jen v jejich nahodilé podobě. To lze ale změnit pomocí aktu redukce, kdy dochází k odstranění smyslových produktů.⁹⁹ Podle Schelera je ale i tato smyslová redukce následkem jiného aktu, jeho cesta při hledání podstaty člověka tak stále ještě pokračuje.

Scheler je přesvědčen o tom, že neexistuje žádný smyslový vjem, jenž by nebyl ovlivněn pudy. Protože vše, co vnímáme, vnímáme proto, že k tomu chováme určitou pudovou pozornost. Ať už nás to přitahuje nebo odpuzuje.¹⁰⁰ A právě vyřazením pudů, oné pudové pozornosti, můžeme vyloučit i smysly a umožnit tak proces ideace, odskutečnění. Tohoto je schopen pouze onen duch, jež jsme už dříve označili jako podstatu člověka. Jako princip, jímž se plně vymezuje vůči zvířeti. Pouze člověk je schopen potlačit své vlastní pudy a překonat tak hranice skutečnosti.¹⁰¹ A právě toto odskutečnění, toto odvržení pudů zásobuje lidského ducha energií. Potlačením pudů se tak výrazně zvyšuje duchovní činnost.¹⁰²

Na závěr této podkapitoly ještě jednou naznačím, jak probíhá onen akt ideace. Na začátku všeho tedy stojí potřeba potlačení pudů, s níž souvisí i vyloučení smyslů. Tak dochází k odstranění veškerého smyslového materiálu a je umožněno oproštění se od reality a nahlédnutí skutečné podstaty věcí.

4.3 Vznik ducha

Díky zjištění o zásobování ducha energií vyvstává otázka, zda je možno hovořit u člověka o duchu již před potlačením pudů nebo vzniká až v závislosti

---

⁹⁹ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 78.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 79.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 80.

¹⁰² Tamtéž, s. 81.

na tomto aktu. V této souvislosti ukazuje Scheler dvě pojetí ducha, která se objevují v dějinách.

Verze, která byla zastávána Řeky, tvrdí, že duch je od počátku zcela samostatný a disponuje již energií a silou. Naproti tomu podle tzv. „negativní teorie“ pokud lze o duchu vůbec hovořit, vzniká až s oním aktem redukce pudů.

Scheler sám nesouhlasí ani s jednou z uvedených verzí. Dalo by se říci, že svým myšlením se pohybuje někde mezi nimi. Podle něho má duch svou podstatu, je tu již před oním aktem redukce pudů. Avšak v tomto okamžiku ještě nedisponuje žádnou energií, nachází se v jakémisi úsporném režimu. Až s regulací pudových impulsů se díky přijímané energii začíná rozbíhat, ale rozhodně tím nevzniká.¹⁰³

Ač je tedy duch původně bez energie, neznamená to, že se nachází v úplné neschopnosti. Sám si totiž musí odstartovat vlastní „energetizaci“. Protože, jak už bylo několikrát řečeno, je to právě duch člověka, kdo musí začít s potlačením pudů. Děje se tak tehdy, když duch, prostřednictvím jakési duchovní vůle, odstraní impulsy, vedoucí k pudovému životu. Tyto impulsy pak lstivě nahradí jinými, směřujícími k samotným idejím. Tak vlastně využije energii, původně určenou pudům, k činnosti ducha. Scheler tento proces nazývá „řízením“ pudových impulsů, v jehož důsledku dochází k oživení ducha.¹⁰⁴

Toto pojetí u Schelera není ničím překvapujícím, vezmeme-li v úvahu, že energie, kterou duch přijímá, je vlastně produktem aktu, jež náleží jemu samotnému. Kdyby nebylo ducha, nebylo by ani potlačených pudů a tedy ani energie, kterou duch přijímá. Duch tak, dalo by se říci, vyživuje sám sebe. Proto podle mého názoru není ani logicky možné, aby ke vzniku ducha došlo až s přísunem oné přeměněné energie.

---

¹⁰³ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 82.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 85.

Také s přihlédnutím k tomu, že duch je pro Schelera onou hledanou podstatou člověka, by následky přípuštění ducha až v souvislosti s oním aktem redukce byly zajímavé. Mohl by tak patrně nastat moment, kdy by člověku nějakým způsobem scházelo to, co nazýváme jeho vlastní podstatou.

Duch v Schelerově pojetí je tak zdrojem takových lidských schopností, že mu zajišťuje opravdu výsadní místo v kontextu celé přírody. Díky němu se může člověk oprostit od reality a uvažovat o sobě a svém okolí v prostoru a čase. Může tak své myšlenky směřovat směrem do budoucnosti i minulosti. Oproštění od reality souvisí i s další významnou schopností, kterou je poznávání samotné podstaty věcí. Zde je zřetelně patrný vliv Husserla a jeho fenomenologie. Skutečnou podstatu věci můžeme podle Schelera poznat tehdy, oprostíme-li se od reality a zbavíme se tak veškerého smyslového materiálu, který jsme nakumulovali a který nám nedovoluje proniknout k věci jako takové. Avšak na počátku toho všeho stojí odvržení pudů, protože s každým pudem je úzce spjato i smyslové vnímání toho, k čemu nás pudy vedou. A toho je podle Schelera schopen pouze člověk, který např. vůči zvířatům disponuje něčím nadstandardním, tedy svých duchem.

5 LIDSKÁ PŘIROZENOST

V poslední kapitole bych chtěl jen krátce přiblížit problém lidské přirozenosti. Scheler se tímto tématem zabývá v souvislosti s klasickou teorií člověka, konkrétně tedy spíše s její asi nejslavnější podobou u Reného Descarta. Je to právě Descartesovo rozdělení substancí na myslící a rozprostraněné, co nenechává Schelera klidným. A právě Schelerův pohled na toto dělení, popřípadě jeho vlastní pojetí, budou náplní této části.

5.1 Psychofyzická jednota

„Tím, že všechny substance dělil na „myslící“ a „rozprostraněné“ a učil, že ze všech bytostí jediný člověk se skládá z obou těchto na sebe působících, vnesl Descartes o lidské přirozenosti do západního vědomí celé množství závažných omylů.“¹⁰⁵ Už z těchto slov je patrné, že v tomto směru nebyl Schelerův postoj k Descartesovu učení dvakrát pozitivní. Důsledkem tohoto rozdělení by nebylo možné přisuzovat rostlinám a zvířatům žádné psychické funkce. I když i Scheler hledá něco, čím by odlišil člověka od zbylé „živé“ přírody, toto je pro něho nepřijatelné. On naopak rostlinám i zvířatům určitou psychickou stránku přisuzuje, i když na poněkud jiném stupni nežli člověku.¹⁰⁶

Zároveň také odmítá šišinku mozkovou jako místně určenou substancí duše, jak jí pojímá Descartes. Pro Schelera je celé tělo místem působnosti duševních pochodů.¹⁰⁷ Souhlasí se závěry těch, kteří ke vztahu těla a psychické stránky říkají: „Je to jeden a týž život, jehož niternost má podobu psychickou a jeho bytí pro jiné tělesnou podobu.“¹⁰⁸ Souvislost je patrná i z toho, co v dnešní době

---

¹⁰⁵ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Praha: Academia, 1968. s. 92.

¹⁰⁶ viz kapitola 3.

¹⁰⁷ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 93.

¹⁰⁸ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Praha: Academia, 1968. s. 94.

můžeme pozorovat poměrně často. O psychofyzické jednotě totiž vypovídá skutečnost, že v pozadí různých tělesných neduhů může být i špatná psychická kondice. Scheler podle mého volí opět vhodný příklad, tentokrát poukazuje na vznik žaludečních vředů.¹⁰⁹ Zde rozhodně nemusí být příčina pouze fyziologického rázu. Stejně tak průvodní tělesné reakce v chvílích, kdy se člověk bojí nebo má zlost, jsou nepopíratelné.

5.2 Protiklad života a ducha

V Schelerově pojetí jsou tedy psychická a fyzická stránka jen různé strany jednoho a totéž. A sice dvě strany jednoho života. Dva způsoby, jak můžeme pozorovat onen životní proces. Avšak nejsou pro něj pravými protiklady.

Jsou tedy dva způsoby pozorování života, jak bylo řečeno. Ale musí existovat něco, co obě pozorování realizuje. A to něco není podle Schelera nic jiného, než opět duch sám. Duch, který vše zpředměťňuje, ale sám zpředmětněn být nemůže. A tento duch je podle Schelera součástí skutečného protikladu, protikladu života a ducha. Život je časové bytí, organismus je proces. Naproti tomu duch, tento soubor aktů, je bytím nadčasovým.¹¹⁰

Ačkoliv jsou duch a život tak odlišné, jsou na sobě v určitém směru závislé. Je to právě duch, co vnáší do života „vyšší“ poznání. Avšak na druhou stranu jen díky životu získává duch svou energii, jež mu na počátku chybí. Jen díky energii sebrané pudům se může duch naplno rozběhnout. Tak Scheler vlastně sjednocuje dočasný a věčný princip v jeden celek, člověka.

Pokud bychom u Schelera hledali nějaké pojetí dějin, či spíše jeho pohled na vývoj člověka, je třeba říci, že se člověk vyvíjí spolu s přírodou, do níž zkrátka patří. Celé lidstvo, bez ohledu na národnost a rasu, je výsledkem univerzálního

---

¹⁰⁹ SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*, s. 97.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 99.

vývoje po psychické i fyzické stránce. Přesto je tu něco, co se nemění. A sice ona samotná duchovní podstata člověka.¹¹¹ Tak se znovu ukazuje zvláštnost člověka a zároveň potřeba, chápat ho v kontextu přírody.

---

¹¹¹ HODOVSKÝ, I. Výtavba systému. In SCHELER. M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 55.

ZÁVĚR

Scheler se ve své antropologii snaží nalézt odpověď na otázku, co to je člověk. Je toho názoru, že se mu podstatu člověka podaří nalézt tak, že nalezneme prvek, jímž by člověku odůvodnil jeho výsadní místo vůči zvířatům a rostlinám. O tom, že existuje něco, čím v živé přírodě disponuje pouze člověk, je skálopevně přesvědčen. Oproti Descartovi nevidí onu lidskou jedinečnost v psychice. Zvířata i rostliny tímto disponují, i když na nižší úrovni než člověk. Scheler ale potřebuje najít něco, co nenáleží ničemu jinému než člověku samotnému.

A skutečně se mu podaří něco takového najít. Tou lidskou výjimečností je duch, nehmotný soubor aktů, jehož centrum v člověku Scheler nazývá osobou. Tento duch je součástí jakéhosi věčného řádu, a právě díky němu můžeme pohlížet na svět zcela novým způsobem. Umožňuje nám vytvořit si nějaký trvalý obraz okolního světa, uchopit sebe sama jako předmět, a dokonce se díky němu můžeme od reality tohoto světa zcela oprostit, a nahlédnout tak skutečnou podstatu věcí, zbavenou toho, co věcem sami svými smysly přisuzujeme. Výjimečným aktem ducha je akt ideace, který nám právě toto oproštění od reality umožňuje. Během aktu ideace dochází k regulaci pudů, díky čemuž jsou smysly vyloučeny ze hry. Stejně tak je energie, jež byla určena pudům, využita ve prospěch ducha. Díky této energii se zvyšuje jeho činnost, která do té doby byla prakticky nulová, avšak stačila k tomu, aby byly potlačeny pudy. Duch je tak v člověku přítomný stále, aby pak sám sebe rozběhl v činnosti.

Duch jako podstata člověka je zajímavý i svým vztahem k transcenci, k samotnému bohu. Toto téma ale Scheler v souvislosti s filosofickou antropologií spíše jen otevírá. Samo o sobě by vydalo na celou práci. Je ale třeba alespoň zmínit fakt, že je to právě duch, či spíše jeho centrum v podobě osoby, skrze co je nám bůh alespoň do určité míry přístupný. Duch si je totiž dobře vědom svého božského původu.

Scheler při svém pohledu na člověka odmítá Descartesovo rozdělení substancí na myslící a rozprostraněné a zdůrazňuje psychofyzickou jednotu člověka. Jednotu těla a duše, jeden život. Duch je v jeho pojetí protikladný běžnému smyslovému životu, ale uvědomuje si nutnou souvislost mezi nimi.

S ohledem na pět pojetí člověka,¹¹² které ovlivnili evropské myšlení, je patrné, že se Scheler svou koncepcí nejvíce blíží antropologii „homo-sapiens“. I on vidí zásadní rozdíl mezi člověkem, zvířaty a rostlinami, nejen rozdíl ve stupni. Podstatou člověka ale podle něho není pouze rozum, nýbrž celý soubor aktů, který zahrnuje i rozum. Schopnost přesahovat tento svět a podílet se na jeho utváření je oběma pojetím společná. Rozdíl je naopak možno spatřovat v otázce pudů. Podle teorie homo-sapiens jsou pudy k činnosti rozumu nepotřebné, zatímco Schelerův duch je oživen energií, která je získána právě regulací pudů. Stejně jako antropologie homo-sapiens, tak i Scheler se svým pojetím člověka zásadně liší od homo-faber teorie. Ta totiž tvrdí, že člověk nedisponuje ničím, co by nenáleželo i zvířeti.

Schelerovi se tedy nakonec podařilo najít určitý prvek, charakteristický pro člověka. Přesto se ale za každou cenu nesnaží, vytrhnout člověka z přírody úplně.

---

¹¹² Viz. Kapitola 2.

Seznam použité literatury

- SCHELER M.: *Místo člověka v kosmu*. Přel. Anna Jaurisová. Academia, Praha, 1968. 114 s.
- SCHELER M.: *Můj filosofický pohled na svět*. Přel. Ivan Hodovský. Vyšehrad, Praha, 2003. 284 s. ISBN: 80-7021-390-6
- VON ALEMANN H. ADHAR MALL R. a kol., *Studien zur Philosophie von Max Scheler*. Universität zu Köln, 1993. 360 s. ISBN: 3-495-47798-5
- HAMMER F. *Theonome Anthropologie?* Martinus Nijhoff, Den Haag, 1972. 303s. ISBN: 90 247 1186 x
- DUROZOI G. ROUSSEL A. *Filosofický slovník*. EWA Edition, Praha, 1994. 351.s. ISBN: 80-85764-07-5
- NAKONEČNÝ M. *Lexikon psychologie*. Vodnář, Praha, 1995. 397 s. ISBN: 80-85255-74-X

ABSTRAKT

KOHOUT, P. *Podstata člověka ve filosofické antropologii Maxe Schelera.*

České Budějovice 2009. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce: Mgr. Petr Urban, Ph.D.

Klíčová slova: Max Scheler, filosofická antropologie, podstata člověka, rozdíly mezi člověkem a zvířetem, duch člověka, akt ideace

Práce se zabývá filosofickou antropologií Maxe Schelera, konkrétně jeho pojetím člověka. Pokouším se ukázat podstatu člověka a rozdíly mezi člověkem, zvířaty a rostlinami podle Maxe Schelera.

Práce má pět hlavních částí. První částí je životopis M. Schelera, zahrnující jeho dílo a myšlení. Druhá část přibližuje pět způsobů, jak bylo dříve v západním světě pohlíženo na člověka. Třetí část se zabývá psychickou stránkou života člověka, zvířat a rostlin. Čtvrtá část je věnována podstatě člověka, kterou se liší od ostatní živé přírody. Pátá část řeší přirozenost člověka. Závěr pak shrnuje všechny zjištěné poznatky.

ABSTRACT

KOHOUT, P. An essence of human in the philosophical anthropology of Max Scheler

Key words: Max Scheler, philosophical anthropology, an essence of human, differences between human and animal, intellect of human, act of ideation

My bachelor's thesis is engaged in philosophical anthropology of Max Scheler, concretely in his human's conception. I try to demonstrate an essence of human and differences among human, animals and plants according to Max Scheler.

The text is divided into five parts. The first one addresses the biography of Max Scheler. It includes his pieces and minds. The second part nears five ways of views of the human in the past in Occident. The third part deals with mental side of life of human, animals and plants. The fourth part is devoted to essence of human differing from other animated nature. The fifth part solves the human's constitution. The conclusion summarises the entire finding knowledge.